

**КРЕМЕНА БЕДЕРЕВА: ЦАР САМУИЛ – КАКВО НИ
КАЗВА ИСТОРИЯТА ЗА БЪЛГАРСКИЯ ВЛАДАТЕЛ**

Самуил е български цар, управлявал България от 997 г. до 6 октомври 1014 г. Той е първият владетел от династията на Комитопулите.

От около 971 г. Самуил управлява България съвместно с тримата си братя, а след смъртта им става действителен владетел на българите. През 997 г. цар Роман умира и Самуил става едноличен владетел в едно от най-трудните времена в българската история.

В продължение на десетилетия той успява да удържи атаките на византийския император Василий II и дори му нанася сериозни поражения. Непрестанните борби за надмощие с Византия продължават през цялото му царуване.

Цар Самуил умира на 6 октомври 1014 г., вероятно от сърдечен удар, който получава при вида на войниците си, ослепени след битката при Беласица.

След преждевременната смърт на царя, България не успява да издържи дълго на военния натиск на византийците. Четири години по-късно идва и краят на Първото българско царство.

За ранните години на Самуил не се знае много. Надписът от с. Герман край Преспанското езеро и добавките на епископ Михаил Деволски към хрониките на Скилица сочат, че бащата на комитопулите е Никола, а майка им –Рипсимия.

Нейното име според някои изследователи говори за арменския ѝ произход. Според изворите Никола е бил болярин и областен управител от най-високо ниво. В латинската версия на хрониките на Скилица е наречен *comes*, а синовете му – *comites*. Титлата комит е давана на управниците на комитати, на които България е разделена от средата на 9 век. Предполага се, че комит Никола е управител на голямата област Средец.

Вероятно той се намира в близки родствени връзки с преславския царски двор – сред потомците му са разпространени имената на владетели от Симеоновия род. Самуил кръщава един от синовете си, Гавраил Радомир, на неговия дядо – Гавраил, брат на Симеон, а племенникът на Самуил, Иван Владислав, кръщава един от своите синове на працядо си – Пресиян.

Предположението, срещащо се в по-стари изследвания, че Самуил е имал съгласно с тогавашния български обичай второ име Стефан, почива на исторически извор, чиято автентичност е оспорена. Никола вероятно умира преди 970 г.

Две столетия по-късно управлението на комитопулите легитимира създаването на Втората българската държава. Мястото на Самуил в българската държавна традиция, като наследник на Симеон и Петър и предшественик на Асеневци, е засвидетелствано в кореспонденцията на папа Инокентий III с българския цар Калоян и с унгарския крал Емерих.

През 968 г. България е нападната от русите, начело с княз Светослав, който овладява североизточната част на страната. Българският цар Петър умира на 30 януари 969 г. През същата година Светослав е принуден да се завърне в страната

си, която е връхлетяна от печенегите. През лятото на 969 г. той предприема втори поход отвъд Дунава. Най-ранната поява на комитопулите в средновековните хроники е едно широко дискутирано известие на Скилица. Според него Давид, Мойсей, Арон и Самуил „„синове на един от велемошните комити!

За периода 971-976 г. хрониките мълчат. Съобщението за посрещане на български пратеници през март 973 г. от германския император Ото I в Кведлинбург не може да се приеме като потвърждение за една вече утвърдена политическа и международна позиция на комитопулите.

Недостатъчните исторически извори за тези пет години позволяват да се правят само догадки за формата на управление в незавзетите от ромеите български земи.

В историографията се приема, че четиримата братя са си разпределили властта върху тях. Давид ръководи българските територии в Тесалия и южна Македония. Вторият брат – Мойсей, се установява в Струмица. Третият брат, Арон, поема властта над Средец. Най-малкият брат, Самуил, управлява Видин (а според В. Златарски – Преспа).

Смята се, че на Самуил се пада задачата да подготви освобождаването на изгубените български земи на североизток. Главната цел и на четиримата братя е да укрепят държавата и да си върнат изгубените български земи.

Благоприятен момент за комитопулите настъпва в началото на 976 г., когато умира византийският император Йоан Цимисхий. Възползвайки се от сътресенията във Византия, предизвикани от бунта на управителя на Месопотамия – Варда Склар, против младия император Василий II, българите започват настъпление в балканските провинции на империята.

Съгласно мнение, застъпено от много български медиевисти, непосредствено след кончината на Цимисхий, населението на североизточна България се вдига на въстание и отхвърля византийската власт. Бунтът е воден от местни аристократи (Петър и Боян), които са връзката на комитопулите с останалите български земи. В хода на бунта византийските управители са изгонени, а хората признават властта на братята (Мойсей, Давид, Арон и Самуил, които управляват България съвместно.

Тази версия за освобождаването на североизточна България от византийска власт е подложена на сериозни критики след откриването на византийски печати при археологически разкопки в старата българска престолнина Велики Преслав. Въпросните печати сочат, че византийското административно присъствие в тези земи е продължило поне до август 986 г.

Скоро след освобождаването на българските територии от река Дунав до Стара планина, българите се насочват към Отвъддунавска България, която също е поробена. Византийските сили там не са добре подготвени за война и скоро отстъпват.

Мойсей обсажда Серес, но случайно хвърлен камък от крепостта го убива на място, Давид също загива при странни обстоятелства. Той е убит от наемни убийци край Преспа. Често съвременните историци твърдят, че зад тези убийства стои Самуил, с цел да си осигури самостоятелна власт, но подобни предположения не са доказани. Действията на двамата братя преди смъртта им привличат вниманието на Византия към тях, което дава възможност на Самуил да се подготви за ново настъпление.

Около 978 г. двамата синове на цар Петър – Борис и Роман, които са пленени от византийците при превземането на Преслав през 971 г., се завръщат в България при не съвсем изяснени обстоятелства. На границата Борис е убит по грешка от български граничар, който е заблуден от византийските му дрехи. Борисовият брат Роман успява да обясни кой е, отведен е при Самуил във Видин и е провъзгласен откомитопулите за цар, а Самуил става първи пълководец на България. Самуил и Арон приемат Роман за титулярен владетел, осъзнавайки необходимостта от обединяване на българите в трудната им кауза да запазят независимостта си от Византия. Немаловажен при това е фактът, че Роман е единственият пряк наследник на Петър I.

Цар Роман оставя управлението в ръцете на Самуил, а той се занимава най-вече с църковни дела.

След смъртта на Давид и Мойсей, Арон е най-възрастният от вече двамата братя. Той ръководи българските земи, които се намират най-близо до Тракия, император Василий решава да се насочи към него. Друг е въпросът, че Арон иска да спре войната с Византия и постепенно да си осигури самостоятелна власт, като отстрани по някакъв начин брат си Самуил.

Споразумението между Арон и Василий II предвижда сродяване между двамата. Арон избира за своя жена сестрата на Василий II. От Цариград е изпратен севастийският митрополит, който вместо сестрата на императора води със себе си неизвестна никому жена. След като измамата е разкрита митрополитът е изгорен жив, както твърди арменският летописец Асохиг. Когато византийският император разбира за стореното, събира армия и се насочва към прохода Траянови врата, преминава го и обсажда Средец. Обсадата продължава 20 дни и се превръща в предизвестие на катастрофата, която очаква ромеите. Българите изгарят обсадните машини и взимат със себе си много добитък, злато и пленници. Василий II решава да отстъпи към Филипопол, но пътят му минава отново през Траянови врата, където българите на Самуил, притекъл се на помощ на своя брат, вече го причакват. Почти цялата византийска армия е унищожена или попада в плен. Самият император оцелява по чудо. Според повечето извори датата на грандиозното поражение е 17 август 986 г.

Стремехът на Арон към самовластие и тайните му преговори с Василий II водят до раздор между двамата братя, който завършва с избиването на Арон и целия му род. Единствен оцелява синът му Иван Владислав, защото за неговия живот се застъпва Самуиловият син Гавраил Радомир. След смъртта на Арон, цяла България минава в ръцете на Самуил.

През 986 година във Византия отново избухва бунт, българите решават да използват момента и нападат Солун, където е разположена голяма вражеска войска. След битки до 989 година областите на Епир, почти цялата Солунска област, както и крепостите Верия и Сервия са присъединени към България, която отново се простира на три морета.

През 989 г. размириците във Византия най-накрая приключват, бунтовниците са разбити, а разпратата с Вардар Склир завършва с помилването му. Така императорът може да се насочи изцяло срещу България. Към 991 г. войната с българите пламва отново, а междуременно българският цар – Роман е пленен и откаран в Цариград.

Войната на Балканите приключва през 995 година, защото Византия е нападната от Фатимидите, поради което Василий отново оставя настрана българите. Самуил се възползва и след като си връща изгубените територии, се отправя към Солун. Срещу него е изпратен синът на солунският дук, Ашот, който е победен и пленен от българските армии. Самуил е решен да щурмува Солун, той предвидливо разделя войската си на части и подготвя множество засади, след което напада града с малък отряд, който бързо е разбит от дук Григорий. Дукът помисля, че е победил и започва да преследва избягалите от отряда, тогава се натъква на една от засадите, армията му е победена и той също загива в боя.

След Солун, Самуил превзема отново Тесалия, преминава отбраната на прохода Термопили и нахлува в Атика, след нея прониква и в Пелопонес.

Притеснен от тези събития, Василий II изпраща пълководеца Никифор Уран. През 996 г. Самуил се връща обратно, за да не допусне византийците да му отнемат част от земите, и се среща с Уран до река Сперхей. В този момент реката е придошла и двете армии дълго стоят на двата отсрещни бряга. През нощта, византийците откриват брод през реката и нападат българите, докато те спят. Следва безмилостно клане, а Самуил и синът му Гавраил Радомир са ранени и едвам успяват да се спасят. Никифор Уран пленява 12 000 българи и за известно време България остава без налични сили за борба срещу ромеите.

През 997 година достига вест, че плененият български цар Роман е починал в катакомбите на Цариград. С неговата смърт си отива и династията на Крум. По това време няма законен владетел на българският престол, затова изборът пада на най-близкият родственик на Симеон Велики и този, който през всички тези години на война води българските войски – Самуил.

През същата година Самуил се провъзгласява за цар на България.

Новата Самуилова династия трябва да получи международно признание, но тъй като отношенията между българи и византийци не са добри, Самуил получава благословията не на патриарха, а на римския папа, който го провъзгласява за император (цар) на българите.

Като български цар първите си военни действия Самуил води срещу сърбите през 998 г., вероятно за да предотврати евентуален съюз на Византия с тях.

Веднага щом разбира за нападението, сръбският княз Иван Владимир се оттегля с армията и народа си към планините, Самуил установява част от войските си в околностите на планините и обсажда крепостта Улцин с останалата част. Иван Владимир получава шанс от Самуил да се предаде, той не се съгласява, тогава българският владетел прибегва до услугите на един сръбски жупан, който сам предлага услугите си преди това, скоро сръбският крал се предава. Иван Владимир е заточен в Преспа, след което българите превземат Котор и Далмация и настъпват към Дубровник, но опитът на Самуил да овладее града не сполучват и затова той се отправя и завладява областите Босна и Рашка

По-късно Иван Владимир е оженен за дъщерята на Самуил – Теодора Косара и върнат в Зета като васален на българите владетел. На тези събития е посветен най-старият сръбски роман „Иван и Косара“ написан през XIII век.

По същото време на сватбата на Теодора с Иван Владимир, Самуил сключва още една „брачна сделка“ със сватбата на пленения Ашот и дъщеря си Мирослава. След сватбата Ашот е направен управител на Драч. Този ход цели укрепване на южните български територии.

Самуил влиза и в съюз с Унгария, чрез женитбата на сина си Гавраил Радомир и дъщерята на унгарския владетел Геза.

Докато Самуил се намира в Сърбия, Византия събира силите си и в продължение на 3 месеца войските, предвождани от Никифор Уран, извършват нападения над българските земи.

През 1001 г. Василий II изпраща войските си отвъд Стара планина и превзема Плиска, Преслав и Дръстър. Армиите на императора продължават да извършват нападения, докато накрая Североизточна България пада отново.

През 1002 г. византийците се насочват към южните части на България, с цел да си върнат Тесалия. Когато достигат крепостта Верея, управителят ѝ Добромир не се съпротивлява, а дори минава на страната на византийците. Крепостта Колидрон също се предава без бой. Не е такова положението с крепостта Сервия – управителят ѝ Никулица успява да задържи дълго време армиите на противника, но когато врагът прониква в крепостта и притиска защитниците ѝ, българите се предават. Василий II нарежда Никулица да бъде отведен в Цариград, където му присъждат титлата патриций, с цел да бъде привлечен на византийска страна, поради добрите си качества, но Никулица успява да избяга и се връща при Самуил, с когото планират действията на българските войски. В края на годината българите нападат отново крепостта Сервия, но атаката не успява и Никулица е пленен.

Василий II продължава походите си в Македония и скоро стига до Воден. След продължителна обсада градът е превзет.

След сватбата на Самуиловия син, Гавраил Радомир и дъщерята на унгарския крал Геза, настъпват приятелски отношения между двете страни. Но след смъртта на унгареца Геза, противниците на унгарския престолонаследник, Гюла и Купан,

са подкрепени от болярина Охтум, който по това време е областен управител на териториите на България, намиращи се отвъд Дунав.

Когато синът на Геза, Стефан, се възкачва на престола, той решава да разтрогне брака между Гавраил Радомир и унгарската принцеса. Българите продължават да подкрепят Гюла и Купан и скоро Унгария навлиза в България от северозапад. От тези затруднения на българите се възползва Византия. През 1002 г. започва обсадата на Видин, който е блокиран от ромеите в продължение на повече от осем месеца, докато накрая крепостта пада след предателството на видинския митрополит.

През 1003 г. българите решават да играят ва-банк: насочват се срещу Адрианопол, за да накарат византийците да смъкнат обсадата на Видин. Василий не се хваща на тази уловка, жертва Адрианопол и упорито продължава обсадата на Видин, който впоследствие е принуден да капитулира. Самуил не продължава към столицата на Византия, защото не иска излишно да рискува отдалечавайки се твърде много от българските територии.

В същото време унгарците побеждават войските на Охтум, който загива в сражението. Така българите започват постепенно да губят контрол над северна България.

Василий решава веднага да се възползва от създалата се ситуация и през лятото на 1003 г. се насочва на юг, подкрепен от унгарски войски. Скоро Василий се оказва пред Скопие. Междувременно Самуил вече се е завърнал. Двете армии са очи в очи, но разделени от буйните води на Вардар. И тук българският цар допуска същата грешка, както при р. Сперхей. Ромеите намират брод, разбиват българската армия и превземат Скопие. След това ромейският император се насочва към здравата Пернишка крепост, управлявана от Кракра, който се слави като опитен воин и умел стратег. Византийската армия понася тежки загуби и е принудена да се оттегли. Василий се завръща в Цариград, минавайки през Филипопол. След фиаското на императора при Перник, българите успяват да си върнат Скопие.

През 1004 година Самуил се възползва от тежките загуби на Византия при битката за Перник и отново напада Солун, но не го превзема, но пленява византийския военачалник Йоан Халда. Загубите, които българите претърпяват през тези 4 години, са твърде значителни.

След тези военни неуспехи на Самуил, много от военачалниците и управителите му напускат България. През 1005 г. арменецът Ашот, който е женен за Мирослава, дъщерята на Самуил, бяга от Драч заедно с нея, среща се с Василий II и му предава властта над Драчката област.

От 1006 година нататък сраженията между българи и византийци продължават, без да спират, като през 1009 г. ромейските войски разбиват българската армия при Крета, но Василий II не успява да се възползва максимално. Положението не се променя до 1013 г. Василий предприема поход след поход срещу българите,

които методично са притискани в най-различни точки. Дори и през зимата, ромеите продължават да опустошават части от България.

Развързката на войната идва на 29 юли 1014 година. Решен да спре непрекъснатите нападения на византийците, Самуил построява мощна преградна стена-дема при днешното село Ключ, тъй като армиите на Василий II се очаква да минат от там. Василий II прави много опити да превземе стената, но с неуспех и загуби на много бойци. Войските на Византия са готови да се оттеглят, когато пълководецът Никифор Ксифий намира таен път и заобикаля стената, нападайки българите в тил. Византийските хроники съобщават, че ромеите нанасят решително поражение и пленяват 14 или 15 хиляди български войници, които са ослепени и на всеки 100 е оставен един с едно здраво око, за да води другите по пътя към дома. Гледката на ослепената армия поразила Самуил и довела до преждевременната му смърт на 6 октомври същата година.

В израз на благодарност за това му деяние Василий II по-късно е удостоен от византийците с прозвището „Българоубиец“ (гръцки: Βουλγαροκτόνος). Днес булеварди в Атина, Солун и други градове в Гърция носят името „Василий Българоубиец“, в чест на императора, победил Самуил.

Първото българско царство успява да просъществува само още 4 години след смъртта на Самуил, след което пада под византийска власт до 1185 година, когато българската държавност е възстановена с въстанието на братята Асен и Петър.

Антропологичните изследвания на предполагаемите кости на Самуил показват, че мъжът е бил висок около 1,60 метра и е починал на приблизително 70 години. Антрополозите разкриват още, че лявата лакътна кост е била счупена и зараснала накриво под ъгъл 140°. Днес тленните останки на царя се намират в лабораторията на гръцкия професор в Солун. Професорът е готов да направи размяна за костите, ако получи няколко стари византийски ръкописа, които сега се намират в България.